

MEDŽIAGAIMLUMAS IR JO DINAMIKA LIETUVOS TSR LIAUDIES ŪKYJE 1961—1975 METAIS

V. SKOMINAS

Visuomeninės gamybos augimas, jos proporcijų tobulinimas, liaudies materialinio ir kultūrinio gyvenimo lygio kėlimas ir kitų svarbiausių socialinių-ekonominių uždavinių sprendimas šiuolaikinėmis sąlygomis tiesiogiai susiję su socialistinės gamybos efektyvumo didinimu. Todėl posūkis į efektyvumą, kaip pažymėta ataskaitiniame pranešime TSKP XXV suvažiavimui, yra „labai svarbi sudėtinė visos mūsų ekonominės strategijos dalis“¹.

Didinant visuomeninės gamybos efektyvumą, nemažas vaidmuo tenka medžiagaimlumo mažinimui. Šiame straipsnyje, trumpai apžvelgus medžiagaimlumo dinamikos reikšmę bei galimus jos tyrimo aspektus, nagrinėjamas medžiagaimlumo kitimas Lietuvos TSR liaudies ūkyje ir atskirose jo šakose 1961—1975 m., parodoma, kokią įtaką jo kitimui septintuoju, aštuntuoju ir devintuoju penkmečiais turėjo, pirma, atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagaimlumo pasikeitimas ir, antra, nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimas, t. y. struktūrinis veiksnys. Straipsnyje taip pat išryškinamas bendras atskirų liaudies ūkio šakų poveikis respublikos nacionalinių pajamų medžiagaimlumo dinamikai ir daromos kai kurios išvados dėl ateities.

Siaurąja prasme medžiagaimlumo rodiklis (z) apskaičiuojamas kaip darbo objektų sąnaudų atstatomojo fondo (c_1) santykis su nacionalinėmis pajamomis ($v+m$) (arba bendruoju visuomeniniu produktu): $z = \frac{c_1}{v+m}$ (arba $z = \frac{c_1}{c+v+m}$). Platusne prasme šis rodiklis apskaičiuojamas kaip viso materialinių sąnaudų atstatomojo fondo (c) santykis su nacionalinėmis pajamomis (arba su bendruoju visuomeniniu produktu), t. y. $z = \frac{c}{v+m}$ arba $z = \frac{c}{c+v+m}$. Tiriant visos materialinės gamybos medžiagaimlumą bei jo poveikį reprodukcijos procesui, dažniausiai vartojamas antrasis būdas.

Medžiagaimlumo rodiklis yra vienas iš svarbesnių visuomeninės gamybos efektyvumą apibūdinančių rodiklių. Jis parodo gamybos ekonominį efektyvumą materialinių sąnaudų atžvilgiu. Dabartinėmis sąlygomis medžiagaimlumo kitimas įgauna vis didesnę reikšmę dėl tokių aplinkybių.

Pirma, gerokai išaugus materialinių sąnaudų atstatomojo fondo lyginamajam svoriui visuminiame visuomeniniame produkte, net ir nedidelis medžiagaimlumo pasikeitimas turi nemažą įtaką nacionalinių pajamų apimčiai ir jų augimo tempams. Pavyzdžiui, 1977 m. materialinių sąnaudų atstatomasis fondas šalyje siekė 542, o mūsų respublikoje — 8,5 mlrd. rb (faktiškai galiojusiomis kainomis). Vadinasi, tik 1% sumažinus medžia-

¹ TSKP XXV suvažiavimo medžiaga.— V., 1976, p. 40.

Atskirų TSRS pramonės šakų produkcijos santykinis fondaimlumas 1977 m.*

Pramonės šakos	Pagrindinių gamybinių fondų lyginamasis svoris bendroje pramonės pagrindinių gamybinių fondų vertėje, procentais	Produkcijos lyginamasis svoris pramonės produkcijoje, procentais	Produkcijos santykinis fondaimlumas
Visa pramonė	100	100	1,00
iš jos:			
elektroenergetika	16,4	3,0	5,47
kuro pramonė	12,8	5,9	2,17
chemijos ir naftos chemijos pramonė	9,3	6,9	1,35
mašinių gamyba ir metalo apdirbimas	22,5	25,9	0,87
miško, medžio apdirbimo ir celiuliozės-popieriaus pramonė	4,6	4,4	1,05
statybinių medžiagų pramonė	5,7	3,9	1,46
lengvoji pramonė	4,4	16,3	0,27
maisto pramonė	7,8	19,0	0,41
kitos pramonės šakos	16,5	14,7	1,12

* Lentelė sudaryta pagal: Народное хозяйство СССР в 1977 г. Статистический ежегодник, 125, 135.

gaimlumą, nacionalinių pajamų apimtis būtų padidėjusi atitinkamai 5,4 mlrd. rb ir 85 mln. rb².

Antra, visuomeninės gamybos medžiagaimlumo kitimas turi įtakos ir kitų gamybos efektyvumą formuojančių veiksmų ir juos atitinkančių rodiklių kitimui, pirmiausia kapitalinių idėjų efektyvumo ir fondaimlumo dinamikai. Medžiagaimlumo didėjimas spartina vystymąsi tų šakų, kurių produkcija daugiausia formuoja (kartu ir padengia) materialines sąnaudas, ir atvirkščiai. Šios šakos pasižymi didesniu fondų bei kapitalo imlumu, todėl aišku, kad medžiagaimlumo augimas yra vienas iš veiksmų, didinančių fondaimlumą, o jo mažėjimas — priešingai, gerins minėtus efektyvumo rodiklius. Kaip matome iš I lentelės, būtent tos pramonės šakos, kurių produkcija, palyginti su visa pramone, reikalauja daugiau fondų, kaip tik ir formuoja materialines sąnaudas. Tai chemijos ir naftos chemijos, statybinių medžiagų, kuro pramonė ir ypač elektroenergetika. Dideliu fondaimlumu pasižymi ir čia neišskirtos tokios žaliavinės pramonės šakos, kaip kalmakasyba, juodoji ir spalvotoji metalurgija ir pan. Tuo tarpu mašinių gamybos pramonė ir ypač maisto ir lengvoji pramonė yra santykiškai (palyginti su visa pramone) mažai fondaimlios (žr. I lentelę).

Trečia, medžiagaimlumo rodiklio, apskaičiuoto kaip visų materialinių sąnaudų kiekis, tenkantis nacionalinių pajamų vienetui, dinamika iš esmės parodo, kaip kinta reikšminga bendra ekonomikos proporcija — materialinių sąnaudų atstatomojo fondo ir nacionalinių pajamų santykis. Be to, jo kitimas tiesiogiai ar netiesiogiai turi įtakos ir kitoms bendroms ekonomikos proporcijoms (tarp I ir II visuomeninės gamybos padalinių, tarp kaupimo ir vartojimo ir t. t.). Na, o proporcingumo tobulinimas tampa vis reikšmingesniu ekonominio vystymosi komponentu.

Taigi didėjanti medžiagaimlumo mažinimo svarba ir verčia įvairiapusisškai nagrinėti šią problemą.

Medžiagaimlumo dinamiką patikimiausia tirti natūriniais rodikliais, tačiau jų panaudojimo sfera labai ribota. Atskirų materialinių sąnaudų elementų santykio su nacionalinėmis pajamomis pasikeitimas dar neduoda

² Apskaičiuota pagal: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1977 metais. Statistikos metraštis. — V., 1978, p. 27, 181; Народное хозяйство СССР в 1977 г. Статистический ежегодник. — M., 1978, с. 40, 403.

apibendrinančio medžiagailumo kitimo vaizdo, tuo labiau, kad paprastai, vienų elementų sąnaudoms santykiškai mažėjant, kitų gamybos priemonių sąnaudos santykiškai didėja. Pavyzdžiui, mažėjant kuro, metalo ir t. t. sąnaudoms, tenkančioms nacionalinių pajamų vienetui, didėja chemijos ir naftos chemijos pramonės produktų sąnaudos. Todėl, analizuojant medžiagailumo kitimą atskirų šakų ir tuo labiau visos gamybinės sferos mastu, reikia vartoti vertinius rodiklius. Čia galimi du tyrimo aspektai: materialines sąnaudas bei nacionalines pajamas (arba visuminį visuomeninį produktą) įvertinant faktiškai galiojusiomis kainomis ir sugretinamosiomis kainomis.

Medžiagailumo dinamika faktinėmis ir sugretinamosiomis kainomis, kaip ir nacionalinių pajamų lyginamojo svorio bendrame visuomeniniame produkte kitimas faktinėmis bei sugretinamosiomis kainomis, paprastai nesutampa. Tačiau iš čia neišplaukia išvada, kad nacionalinių pajamų lyginamasis svoris visuomeniniame produkte, vadinasi, ir medžiagailumas, faktinėmis ir sugretinamosiomis kainomis dėsningai kinta priešinga kryptimi. Mūsų ekonominėje literatūroje vis dar pasitaiko nuomonė, kad, vykstant technikos pažangai, nacionalinių pajamų lyginamasis svoris visuomeniniame produkte dėl materialinių sąnaudų fizinės apimties ekonomijos turi tendenciją didėti (o medžiagailumas mažėti), tačiau vertės požiūriu, taip pat faktinėmis kainomis nacionalinių pajamų lyginamasis svoris dėsningai mažėja (o medžiagailumas didėja)³. Kiekvienu atveju kalbama apie tų pačių vartojamųjų verčių santykio kitimą, todėl aišku, kad nurodytas skirtingas nacionalinių pajamų lyginamojo svorio kitimas visuomeniniame produkte galimas tik tada, kai gamybos priemonių, sudarančių materialinių sąnaudų atstatomąjį fondą, kainos mažės lėčiau (arba didės sparčiau), negu kainos tų vartojamųjų verčių, kurios sudaro nacionalinių pajamų natūrinį daiktinį turinį. Tačiau tokio dėsningumo nėra, kaip nėra ir lėtesnio darbo gamybinio pajėgumo augimo gamybos priemonių gamybos padalinėje, palyginti su jo augimo vartojimo reikmenų gamyboje, dėsningumo. Todėl manome, kad negalima absoliutinti per pastarąjį dešimtmetį mūsų šalyje pasireiškusių gamybos priemonių kainų, palyginti su vartojimo reikmenų kainomis, augimo tendencijos. Tai ne ekonominio dėsningumo pasireiškimas, o ilgą laiką buvusio neatitikimo tarp gamybos priemonių ir vartojimo reikmenų kainų santykio ir jų verčių santykio įveikimo išdava. Atskirų prekių kainų santykio ir jų verčių santykio lygybė yra vienas iš svarbesnių kainodaros principų, nes tik tada mainai ekvivalentiški. Todėl kainų kitimą sukelia ne vien tik atskirų prekių verčių pasikeitimas, bet ir būtinumas įveikti dėl vienų ar kitų priežasčių esantį neatitikimą tarp prekių kainų santykio ir jų verčių santykio.

Kurį laiką mūsų ekonominėje teorijoje tam tikru laipsniu buvo ignoruojami prekiniai-piniginiai santykiai. Vyravo koncepcija, kad vertės dėsnis veikia tik vartojimo reikmenų rinkoje. To padarinys buvo objektyvių vertės dėsnio reikalavimų ignoravimas nustatant gamybos priemonių kainas, ir dėl to pastarosios ilgą laiką buvo nepagrįstai mažos. Įveikus šias klaidingas koncepcijas, taip pat siekiant geriau panaudoti prekinis-piniginius santykius ūkiniame gyvenime, stiprinti ekonominius ūkininkavimo metodus, plėtoti ūkiskaitinius santykius, reikėjo likviduoti ir vadinamuosius du kainų lygius, t. y. minėtą gamybos priemonių ir vartojimo reikmenų

³ Зг.: *Москвин П.* Материально-вещественная и стоимостная характеристика общественного продукта.— Вестник статистики, 1976, № 2, с. 8; *Ноткин А.* Соотношение роста общественного продукта и национального дохода.— Вопросы экономики, 1963, № 10, с. 6, 11; *Ноткин А.* Эффективность и баланс народного хозяйства.— Вопросы экономики, 1977, № 6, с. 47; Пропорции воспроизводства в период развитого социализма.— М., 1976, с. 55; Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. Т. 1.— М., 1972, с. 275.

kainų santykio ir jų verčių santykio neatitikimą. Tuo tikslu 1967 m. įvykdyta didmeninių kainų reforma bei daryta jų pakeitimų vėlesniais metais. Dėl to, pavyzdžiui, atskirų pramonės šakų produkcijos pramonės didmeninių kainų indeksas 1975 m., palyginti su 1965 m., pakito taip: elektroenergetikos — 114,3, kuro pramonės — 152,7, juodosios metalurgijos — 146,7, chemijos ir naftos chemijos — 89,4, mašinių gamybos ir metalo apdirbimo — 81,4, miško ir medžio apdirbimo — 116,8, celuliozės-popieriaus — 120, statybinių medžiagų — 117,5, lengvosios — 106, maisto pramonės — 100% ⁴. Matome, kad būtent tų pramonės šakų, kurių produkcija daugiausia ir padengia materialines sąnaudas, kainos gerokai padidėjo tiek absoliučiai, tiek palyginti su kainomis lengvosios, maisto ir mašinių gamybos bei metalo apdirbimo pramonės produkcijos, kuri iš esmės formuoja nacionalinių pajamų natūrinį-daiktinį turinį. Suprantama, kad toks kainų santykio pakeitimas negalėjo nepaveikti materialinių sąnaudų atstatomojo fondo ir nacionalinių pajamų, įvertintų faktiškai galiojusiomis kainomis, santykio (pirmojo naudai). Atitinkamai turėjo padidėti ir nacionalinių pajamų medžiagailumas faktinėmis kainomis, palyginti su jo pasikeitimu sugretinamosiomis kainomis. Tai rodo ir faktiniai duomenys: mūsų respublikoje nacionalinių pajamų medžiagailumas 1970 m., palyginti su 1965 m., sugretinamosiomis kainomis iš esmės nepasikeitė, tuo tarpu faktinėmis kainomis išaugo per 5% ⁵. Tarybų Sąjungoje per tą patį laikotarpį medžiagailumas faktinėmis kainomis padidėjo daugiau kaip 4%, nors sugretinamosiomis kainomis jis net šiek tiek sumažėjo ⁶.

Peršasi išvada, kad faktines kainas tikslinga vartoti analizuojant medžiagailumo lygį statikoje. Jų pagrindu apskaičiuoti medžiagailumo lygio rodikliai išreiškia realiai liaudies ūkyje egzistuojančias vertines proporcijas. Tuo tarpu, analizuojant medžiagailumo dinamiką, tikslinga naudoti sugretinamąsias kainas. Tiesa, pastarosios taip pat turi tam tikrų trūkumų, nes jos be stabilių, palyginamų kainų taip pat apima ir naujos produkcijos vėlesniųjų metų kainas. Vadinas, kuo dažniau atnaujinamas asortimentas, nomenklatūra, kuo daugiau gaminama naujų produktų, tuo didesnis produkcijos kiekis iš tikrųjų bus įvertinamas ne sugretinamosiomis kokių nors metų kainomis, o paskesniųjų metų kainomis. Taigi medžiagailumo rodikliai, apskaičiuoti sugretinamosiomis kainomis, taip pat nevisiškai tiksliai atspindi materialinių sąnaudų fizines apimties kieki, tenkančio nacionalinių pajamų fizinės apimties vienetui, kitimą. Tačiau patikimesnio įrankio šio proceso analizei kol kas nėra. Todėl, analizuodami Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo kitimą 1961—1975 m., mes naudojames sugretinamosiomis 1958 ir 1965 m. kainomis.

Pirmiausia apžvelkime medžiagailumo dinamiką respublikos liaudies ūkyje ir jo šakose. Kaip matyti iš 2 lentelės, septintajame penkmetyje materialinės gamybos šakose, kuriose buvo sukurta apie 85% nacionalinių pajamų, materialinės sąnaudos grynosios produkcijos rubliui išaugo. Tiesa, pramonėje medžiagailumas padidėjo nedaug — 0,6%, tuo tarpu statyboje — 16,9%, žemės ūkyje — 19,5%. Kitose materialinės gamybos šakose medžiagailumas sumažėjo.

1966—1975 m. medžiagailumas sumažėjo visose liaudies ūkio šakose, išskyrus žemės ūkį, kur materialinių sąnaudų kiekis grynosios produkcijos vienetui padidėjo net 136,6%. Vadinas, pramonėje, statyboje bei kitose liaudies ūkio šakose dabartiniu laikotarpiu darbo našumo didėjimą pa-

⁴ Зr.: Народное хозяйство СССР в 1977 г. Статистический ежегодник, с. 143.

⁵ Apskaičiuota pagal: Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1977 metais. Statistikos metraštis, p. 22, 27, 181.

⁶ Зr.: Народное хозяйство СССР в 1977 г. Статистический ежегодник, с. 32, 40, 403.

Medžiagailumo dinamika Lietuvos TSR 1961—1975 m.*

Liaudies ūkio šakos	1958 m. sugretinamosiomis kainomis (procentais, palyginti su 1960 m.)		1965 m. sugretinamosiomis kainomis (procentais, palyginti su 1965 m.)		
	1960 m.	1965 m.	1965 m.	1970 m.	1975 m.
Nacionalinių pajamų medžiagailumas	100	109,1	100	100,4	111,3
iš to skaičiaus:					
pramonėje	100	100,6	100	87,8	85,5
statyboje	100	116,9	100	81,5	86,8
žemės ūkyje	100	119,5	100	133,4	236,6
transporte ir ryšiuose	100	81,8	100	84,4	89,9
prekyboje, paruošose, materialiniame- techniniame tiekime ir kitose šakose	100	88,7	100	93,6	96,4

* Čia ir vėliau pateikti duomenys yra apskaičiuoti autoriaus, remiantis CSV Lietuvos TSR duomenimis.

prastai lydi materialinių sąnaudų grynosios produkcijos vienietui ekonomija, o žemės ūkyje labai ryški priešinga tendencija⁷ (žr. 2 lentelę).

Apskritai respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumas 1961—1965 m. (1958 m. sugretinamosiomis kainomis) padidėjo 9,1%, o 1966—1975 m. (1965 m. sugretinamosiomis kainomis) — 11,3%, iš to skaičiaus aštuntajame penkmetyje — 0,4 ir devintajame — 10,9%. Dėl to nacionalinių pajamų lyginamasis svoris bendrajame visuomeniniame produkte 1965 m., palyginti su 1960 m., sumažėjo 2,2 procentinio punkto ir 1975 m., palyginti su 1965 m., — 2,6 procentinio punkto. Medžiagailumo kitimo reikšmę pabrėžia šie skaičiai: esant 1960 m. medžiagailumo lygiui, 1965 m. nacionalinių pajamų apimtis būtų didesnė už faktišką jų apimtį 4,4%, o 1975 m., esant 1965 m. medžiagailumo lygiui — 6,3%. Taigi medžiagailumo augimas Lietuvos TSR liaudies ūkyje 1961—1975 m. lėtinio nacionalinių pajamų didėjimą, o tai turėjo tam tikros neigiamos įtakos ir kitų visuomeninės gamybos efektyvumo rodiklių dinamikai.

Nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamika liaudies ūkyje priklauso ne tik nuo materialinių sąnaudų grynosios produkcijos vienietui pasikeitimo atskirose liaudies ūkio šakose, bet ir nuo nacionalinių pajamų šakinės struktūros kitimo. Kaip matyti iš 3 lentelės, grynosios produkcijos medžiagailumo lygis atskirose liaudies ūkio šakose smarkiai skiriasi. 1960 ir 1965 m. (1958 m. kainomis) dideliu medžiagailumu pasižymėjo pramonė ir statyba, tuo tarpu kitose šakose jis buvo gerokai mažesnis už vidutinį respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumą.

Aštuntajame ir devintajame penkmečiuose (1965 m. sugretinamosiomis kainomis) tik pramonės grynosios produkcijos medžiagailumas viršijo vidutinį LTSR nacionalinių pajamų medžiagailumą⁸. Suprantama, kad, esant tokiems medžiagailumo skirtumams atskirose liaudies ūkio šakose ir nevienodiems tų šakų augimo tempams, respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumo kitimui didelę reikšmę turi struktūrinis veiksnys. Dėl jo poveikio galimas toks atvejis — nors grynosios produkcijos medžiaga-

⁷ Ši tendencija būdinga ir kitų sąjunginių respublikų žemės ūkiui. V. Rutgaizeris, išanalizavęs visų 15 sąjunginių respublikų 1958—1968 m. duomenis, nustatė, kad materialinių sąnaudų lyginamojo svorio bendrojoje žemės ūkio produkcijoje ir darbo našumo lygio priklausomybė išreiškiamą formule $Y = 19,79 + 0,0108x$, kur Y — materialinių sąnaudų lyginamasis svoris bendrojoje žemės ūkio produkcijoje; x — darbo našumo lygis žemės ūkyje. (Žr.: *Путгайзер В. М. Региональные особенности общественного воспроизводства*. — М., 1972, c. 151).

⁸ Žemės ūkio grynosios produkcijos medžiagailumas viršijo vidutinį nacionalinių pajamų medžiagailumą nuo 1974 m.

Atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumas, palyginti su nacionalinių pajamų medžiagailumu, procentais

	Sugretinamosiomis 1968 m. kainomis		Sugretinamosiomis 1965 m. kainomis		
	1960 m.	1965 m.	1965 m.	1970 m.	1975 m.
Vidutinis nacionalinių pajamų medžiagailumas	100	100	100	100	100
iš to skaičiaus:					
pramonėje	135,7	125,1	160,0	131,8	122,8
statyboje	127,0	136,0	99,5	80,8	77,6
žemės ūkyje	71,8	78,7	55,9	74,2	118,7
transporte ir ryšiuose	73,5	55,1	47,9	40,2	38,7
prekyboje, paruošose, materialinia- me-techniniame tiekime ir kitose šakose	14,1	11,1	11,3	10,3	9,8

imlumas daugelyje arba net visose liaudies ūkio šakose sumažėja, nacionalinių pajamų medžiagailumas vis dėlto išauga, jei atitinkamai padidėja medžiagailumų šakų grynosios produkcijos lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose.

Panagrinėsime, kokią įtaką Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamikai turėjo, materialinių sąnaudų, tenkančių grynosios produkcijos vienetui, pasikeitimas atskirose liaudies ūkio šakose, ir antra, koks vaidmuo čia teko struktūriniam veiksniai, t. y. nacionalinių pajamų šakinės struktūros kitimui. Pirmojo veiksnio įtaką (procentais) nacionalinių pajamų medžiagailumo kitimui galima apskaičiuoti pagal šią formulę:

$$y_z = \sum_{i=1}^n \frac{\Delta z_1 \cdot s_1^i}{z_b^0}, \text{ kur}$$

y_z — nacionalinių pajamų medžiagailumo pasikeitimas dėl atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo pasikeitimo (procentais);

Δz_1 — i šakos grynosios produkcijos medžiagailumo apyskaitiniais ir baziniais metais skirtumas (kp);

s_1^i — i šakos grynosios produkcijos lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose apyskaitiniais metais (procentais);

z_b^0 — nacionalinių pajamų medžiagailumas baziniais metais (kp).

Atitinkamai struktūrinio veiksnio įtaką (procentais) galima apskaičiuoti pagal tokią formulę:

$$y_s = \sum_{i=1}^n \frac{(z_1^0 - z_b^0) \cdot \Delta s_1^i}{z_b^0}, \text{ kur}$$

y_s — nacionalinių pajamų medžiagailumo pasikeitimas dėl jų šakinės struktūros pasikeitimo (procentais);

i šakos grynosios produkcijos medžiagailumo lygis baziniais metais (kp);

Δs_1^i — i šakos grynosios produkcijos lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose apyskaitiniais ir baziniais metais skirtumas (procentais).

Iš 4 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo pasikeitimas 1965 m., palyginti su 1960 m., padidino respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumą 4,3 punkto. Didžiausią įtaką turėjo žemės ūkis ir statyba, kur medžiagailum-

Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo pasikeitimas 1965 m., palyginti su 1960 m., dėl atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo ir nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo (sugretinamosiomis 1958 m. kainomis; punktais; padidėjimas +, sumažėjimas –)

Liaudies ūkio šakos	Liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo pasikeitimo įtaka nacionalinių pajamų medžiagailumui	Nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo įtaka jų medžiagailumui	Bendras liaudies ūkio šakų poveikis nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamikai
Pramonė	+0,5	+2,8	+3,3
Statyba	+1,5	-0,1	+1,4
Zemės ūkis	+3,0	+2,5	+5,5
Transportas ir ryšiai	-0,5	-0,3	-0,8
Prekyba, paruošos, materialinis-techninis tiekimas ir kitos šakos	-0,2	-0,1	-0,3
Visos materialinės gamybos šakos	+4,3	+4,8	+9,1

lumas, padidėjęs atitinkamai 19,5 ir 16,9%, visų nacionalinių pajamų medžiagailumą padidino atitinkamai 3 ir 1,5 punkto. Dar daugiau (4,8 punkto) medžiagailumą padidino struktūrinis veiksnys: 1960 m. pramonėje medžiagailumas viršijo vidutinį nacionalinių pajamų medžiagailumą 35,7%. Todėl 1961—1965 m., smarkiai išaugus pramonės grynosios produkcijos lyginamajam svoriui, visų nacionalinių pajamų medžiagailumas padidėjo 2,8 punkto. Žemės ūkio grynosios produkcijos, kuriai būdingas nedidelis medžiagailumas, lyginamojo svorio sumažėjimas nacionalinėse pajamose taip pat padidino bendrąjį nacionalinių pajamų medžiagailumą dar 2,5 punkto.

1966—1970 m. vyravo palanki medžiagailumo dinamika visose liaudies ūkio šakose, išskyrus žemės ūkį. Pramonėje grynosios produkcijos medžiagailumas sumažėjo net 12,2% (žr. 2 lentelę). Ši šaka yra medžiagaili, o jos grynoji produkcija 1970 m. sudarė daugiau kaip 51% nacionalinių pajamų, todėl minėto sumažėjimo poveikis visam medžiagailumui labai didelis — (-9,9) punkto (žr. 5 lentelę). Dar daugiau medžiagailumas sumažėjo statyboje (-18,5%), bet dėl nedidelio šios šakos lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose jos poveikis visų nacionalinių pajamų medžiagailumui, suprantama, mažesnis (-1,9 punkto).

Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo pasikeitimas 1970 m., palyginti su 1965 m., dėl atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo ir nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo (sugretinamosiomis 1965 m. kainomis; punktais; padidėjimas +, sumažėjimas –)

Liaudies ūkio šakos	Liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo pasikeitimo įtaka nacionalinių pajamų medžiagailumui	Nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo įtaka jų medžiagailumui	Bendras liaudies ūkio šakų poveikis nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamikai
Pramonė	-9,9	+4,4	-5,5
Statyba	-1,9	-0,0	-1,9
Zemės ūkis	+4,3	+4,3	+8,6
Transportas ir ryšiai	-0,3	-0,1	-0,4
Prekyba, paruošos, materialinis-techninis tiekimas ir kitos šakos	-0,1	-0,3	-0,4
Visos materialinės gamybos šakos	-7,9	+8,3	+0,4

Apskritai materialinių sąnaudų kiekio, tenkančio grynosios produkcijos vienetui, kitimas atskirose liaudies ūkio šakose sumažino nacionalinių pajamų medžiagailumą 7,9 punkto. Tačiau visą šį sumažėjimą absorbavo struktūrinis veiksnys, dėl kurio medžiagailumas padidėjo 8,3 punkto. Kaip ir ankstesniajame penkmetyje, lemiamą reikšmę čia turėjo pramonės (kaip medžiagailios šakos) lyginamojo svorio padidėjimas ir žemės ūkio (pasižymincio mažu medžiagailumu) lyginamojo svorio sumažėjimas nacionalinėse pajamose. Vertindami bendrą atskirų šakų poveikį medžiagailumo kitimui, matome, kad visos šakos, išskyrus žemės ūkį, sąlygojo medžiagailumo mažėjimą, tačiau tai nepilnai kompensavo žemės ūkio poveikį jo augimui ir visų nacionalinių pajamų medžiagailumas truputį padidėjo (0,4 punkto).

Devintajame penkmetyje medžiagailumas išaugo visose liaudies ūkio šakose, išskyrus pramonę, dėl to visuomeninės gamybos medžiagailumas padidėjo 6,5 punkto (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo pasikeitimas 1975 m., palyginti su 1970 m., dėl atskirų liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo ir nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo (sugretinamosiomis 1965 m. kainomis; punktais; padidėjimas +, sumažėjimas -)

	Liaudies ūkio šakų grynosios produkcijos medžiagailumo pasikeitimo įtaka nacionalinių pajamų medžiagailumui	Nacionalinių pajamų šakinės struktūros pasikeitimo įtaka jų medžiagailumui	Bendras liaudies ūkio šakų poveikis nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamikai
Pramonė	-2,2	+3,0	+0,8
Statyba	+0,5	-0,0	+0,5
Žemės ūkis	+8,1	+2,3	+10,4
Transportas ir ryšiai	+0,1	-0,4	-0,3
Prekyba, paruošos, materialinis-techninis tiekimas ir kitos šakos	+0,0	-0,5	-0,5
Visos materialinės gamybos šakos	+6,5	+4,4	+10,9

Ypač didelis žemės ūkio poveikis. Jo bendroji produkcija padidėjo tik 10, o materialinės sąnaudos — net 42%. Dėl to grynosios produkcijos lyginamasis svoris bendrojoje žemės ūkio produkcijoje per 5 metus sumažėjo nuo 51,9 iki 37,8%, o jos medžiagailumas padidėjo net 77%. Tai padidino visų nacionalinių pajamų medžiagailumą 8,1 punkto.

Kaip ir ankstesniais penkmečiais, nacionalinių pajamų šakinės struktūros pakitimai 1975 m., palyginti su 1970 m., padidino medžiagailumą visame liaudies ūkyje, nors ir mažesniu laipsniu, negu aštuntajame penkmetyje.

Režiuuojant galima pažymėti, kad materialinių sąnaudų, tenkančių grynosios produkcijos vienetui, kitimas atskirose liaudies ūkio šakose per nagrinėjamą 15 metų laikotarpį truputį padidino bendrąjį respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumą. Labai išaugusio žemės ūkio grynosios produkcijos medžiagailumo neigiamą poveikį visų nacionalinių pajamų medžiagailumui nemažai kompensavo jo sumažėjimas kitose liaudies ūkio šakose ir pirmiausia — pramonėje. LTSR nacionalinių pajamų medžiagailumo didėjimui per tuos tris penkmečius didžiausią poveikį turėjo liaudies ūkio šakinės struktūros kitimas: pramonės, kurios medžiagailumas didelis, lyginamojo svorio augimas ir žemės ūkio, kurio grynosios produkcijos medžiagailumas iki pat 1973 m. vis dar nesiekė vidutinio nacionalinių pajamų medžiagailumo, lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose mažėjimas.

Lietuvos TSR nacionalinių pajamų medžiagailumo dinamikos 1961—1975 m. analizė, mano nuomone, leidžia daryti išvadą, kad ateityje silpnės poveikis tų veiksmų, kurie aptariamą laikotarpiu didino visuomeninės gamybos medžiagailumą, todėl galima tikėtis palanknesnio šio svarbaus visuomeninės gamybos efektyvumo kitimo rodiklio tendencijos.

Pirma, pramonės grynosios produkcijos medžiagailumo lygis gerokai priartėjo prie vidutinio nacionalinių pajamų medžiagailumo lygio. Kaip matėme iš 3 lentelės duomenų, 1965 m. pramonėje medžiagailumas viršijo vidutinį medžiagailumą visoje materialinėje gamyboje 60, o 1975 m.— jau tik 22,8%. Iš to matyti, kad pramonės lyginamojo svorio augimas nacionalinių pajamų struktūroje dar didins bendrąjį medžiagailumą, bet vis mažesniu laipsniu, t. y. jos lyginamojo svorio padidėjimo vienu punktu įtaka visų nacionalinių pajamų medžiagailumo augimui silpnės. Pavyzdžiui, esant 1965 m. pramonės grynosios produkcijos ir visų respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumo skirtumui, kiekvienas pramonės grynosios produkcijos lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose padidėjimo procentas padidindavo bendrąjį medžiagailumą liaudies ūkyje 0,74%, esant 1970 m. minėtiems pramonės ir bendrojo medžiagailumo skirtumams — 0,50 ir 1975 m.— jau tik 0,32%.

Antra, lėčiau didės pramonės grynosios produkcijos lyginamasis svoris nacionalinėse pajamose, nes santykiškai (palyginti su pramonės produkcijos didėjimo tempais) spartėja kitų liaudies ūkio šakų, kuriose medžiagailumas mažesnis, augimo tempai (transporto ir ryšių, statybos, prekybos ir visuomeninio maitinimo).

Trečia, iki 1973 m. žemės ūkio grynosios produkcijos medžiagailumas vis dar buvo mažesnis už vidutinį nacionalinių pajamų medžiagailumą. Dėl to, mažėjant žemės ūkio grynosios produkcijos lyginamajam svoriui nacionalinėse pajamose, bendrasis medžiagailumas didėjo. Tačiau 1974 m. pirmą kartą šioje šakoje materialinių sąnaudų kiekis, tenkantis grynosios produkcijos vienetui, 1,4% viršijo visų nacionalinių pajamų medžiagailumą, o 1975 m.— 18,7%. Vadinasi, dabartiniu metu žemės ūkio dalies nacionalinėse pajamose mažėjimas jau ne didins, o priešingai — mažins bendrąjį medžiagailumą. Pavyzdžiui, esant 1975 m. medžiagailumo žemės ūkyje ir visame liaudies ūkyje skirtumui, minėtos šakos lyginamojo svorio sumažėjimas nacionalinėse pajamose 1% jau sumažintų medžiagailumą visame liaudies ūkyje 0,26%, tuo tarpu toks žemės ūkio grynosios produkcijos lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose sumažėjimas padidino bendrąjį medžiagailumą 1965 m. 0,55, o 1970 m.— 0,32%.

Ketvirta, dėl mažėjimo žemės ūkio grynosios produkcijos lyginamojo svorio nacionalinėse pajamose, silpnės tolesnio medžiagailumo augimo šioje šakoje poveikis visų nacionalinių pajamų medžiagailumui. Kita vertus, pačiame žemės ūkyje medžiagailumas negali neribotą laiką didėti tokiais tempais, kokiais jis augo, pavyzdžiui, 1966—1975 m. Per šį laikotarpį, kaip matėme, žemės ūkio grynosios produkcijos medžiagailumas padidėjo 2,37 karto, dėl ko jos lyginamasis svoris (1965 m. sugretinamomis kainomis) bendrojoje produkcijoje sumažėjo nuo 59% 1965 m. iki 51,9% 1970 m. ir 37,8% 1975 m. Geriau aprūpinant žemės ūkio gamybą gamybos priemonėmis, formuosis sąlygos, įgalinančios palaipsniui lėtinti, o ateityje ir stabilizuoti materialinių sąnaudų, tenkančių grynosios produkcijos vienetui, augimą. Tai turėtų susilpninti medžiagailumo kitimo žemės ūkyje įtaką respublikos nacionalinių pajamų medžiagailumo didėjimui.

Zinoma, lemiamą įtaką medžiagailumo kitimui tiek visoje materialinėje gamyboje, tiek atskirose jos šakose turės mokslo ir technikos pažanga. Kaip pažymėta TSKP XXV suvažiavime, siekiant sumažinti medžiagailumą, „visose šakose numatoma ryžtingai diegti konstrukcijas ir technologiją, kurios įgalintų sutaupyti medžiagas. Keliamas uždavinys kuo ge-

riau ir kompleksiščiau perdirbti žaliavų išteklius, visų pirma spalvotųjų metalų rūdas ir miško medžiagas, taip pat pirmiausia gaminti techniką, įgalinančią taupyti kurą, žaliavas ir medžiagas⁹. Teigiama įtakos medžiagaimlumui dinamiškai taip pat turės plano kokybinių rodiklių vaidmens didinimas, įmonių ekonominio skatinimo tobulinimas, jo sąryšio su visų gamybos išteklių naudojimo efektyvumu stiprinimas. Tai, be kita ko, labiau skatins įmones bei atskirus darbuotojus maksimaliai panaudoti visus rezervus mažinti materialinėms sąnaudoms, tenkančioms produkcijos vienetui.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakciniai kolegijai
[leista 1979 m. vasario mėn.]

МАТЕРИАЛОЕМКОСТЬ И ЕЕ ДИНАМИКА В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ ЛИТОВСКОЙ ССР В 1961—1975 гг.

В. СКОМИНАС

Резюме

В статье рассматриваются некоторые методологические вопросы динамики и анализа материалоемкости национального дохода, анализируется изменение общей материалоемкости (включая амортизацию) в народном хозяйстве Литовской ССР и в отдельных его отраслях в 1961—1975 гг., выявляется влияние на материалоемкость национального дохода, во-первых, изменения материалоемкости чистой продукции в отдельных отраслях народного хозяйства и, во-вторых, роль изменения отраслевой структуры национального дохода.

Матеріалоемкість національного доходу Литовської ССР в 1961—1975 гг. возрастала: в VII пятилетке она возросла на 9,1% (в сопоставимых ценах 1958 г.), в VIII пятилетке — на 0,4 и в IX — на 10,9% (в сопоставимых ценах 1965 г.). В результате удельный вес национального дохода в совокупном общественном продукте в 1965 г. по сравнению с 1960 г. снизился на 2,2 пункта, а в 1975 г. по сравнению с 1965 г. — еще на 2,6 пункта.

В VII пятилетке изменение материалоемкости чистой продукции в отдельных отраслях народного хозяйства республики повысило материалоемкость национального дохода на 4,3 пункта, а структурный фактор — еще на 4,8 пункта. В 1966—1970 гг. во всех отраслях народного хозяйства (за исключением сельского хозяйства) произошло существенное снижение материалоемкости, что понизило материалоемкость во всем материальном производстве на 7,9 пункта. Однако структурный фактор действовал в обратном направлении: в результате увеличения удельного веса более материалоемких отраслей и соответственного снижения удельного веса менее материалоемких отраслей на 8,3 пункта повысилась материалоемкость национального дохода.

Значительному росту материалоемкости в девятой пятилетке способствовали оба фактора: в результате изменения материалоемкости чистой продукции отдельных отраслей материалоемкость повысилась на 6,5 пункта, а структурный фактор — еще на 4,4 пункта.

В исследуемом периоде наибольшее влияние на рост материалоемкости национального дохода республики имели, во-первых, ее рост в сельском хозяйстве и, во-вторых, повышение удельного веса в нацио-

⁹ TSKP XXV suvažiavimo medžiaga, p. 117.

нальном доходе чистой продукции промышленности и снижение удельного веса чистой продукции сельского хозяйства.

В заключение на основе проведенного анализа обосновывается вывод о том, что в перспективе следует ожидать более благоприятной тенденции динамики материалоемкости национального дохода Литовской ССР.